

РЕЦЕНЗІЯ

доктора мистецтвознавства, доцента кафедри теорії та історії музики
Харківської державної академії культури **Щепакіна Василя Михайловича**
на дисертацію **Чень Хайюнь**

**«ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ О. ЧЕРЕПНІНА В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ХХ СТ.»**,

подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 — Музичне мистецтво

Актуальність теми дослідження. В українському музикознавстві існує чимало тем і проблем, які ще потребують наукового осягання, осмислення й узагальнення. Одною з таких лакун в Україні до появи дисертаційної роботи Чень Хайюнь була особистість і творчість одного з провідних композиторів ХХ ст. Олександра Черепніна, який зробив неоціненний внесок у розвиток китайської музичної культури, вплинувши своєю викладацькою, організаційною і популяризаторською діяльністю в Китаї та далеко за його межами на композиторські і виконавські творчі долі плеяди видатних митців Піднебесної, а також створив чимало творів у різних жанрах на основі китайських музичних традицій, літературних та фольклорних джерел.

Видається цілком закономірним, що вперше в Україні до наукового осягнення особистості цього митця і внеску його в світову музичну скарбницю звернувся саме аспірант з КНР, адже в цій країні до О. Черепніна і зараз, майже через 90 років від часів його відвідання Китаю і декількох років виступів і плідної праці в ньому, ставляться як до одного із фундаторів професійної музичної, зокрема композиторської, освіти.

Проте, широке висвітлення зв'язків О. Черепніна з китайською культурою є в наданій до захисту дисертації важливим, але далеко не єдиним завданням, адже в дослідженні обґрунтовується значення творчої особистості О. Черепніна в світовому музичному мистецтві ХХ ст., творча постать та мистецька діяльність О. Черепніна репрезентуються в дзеркалі світової музичної думки ХХ – початку ХХІ ст., висвітлюються основні напрями та здійснюється

переконлива періодизація його творчої діяльності, вельми ґрунтовно аналізується специфіка музично-теоретичної концепції та музичної мови композитора, надається жанрова типологія його композиторської спадщини, висвітлюється і характеризується концертно-виконавська і музично-педагогічна складові діяльності О. Черепніна і, нарешті, детально аналізуються два яскраві твори митця на китайську тематику: Концерт (Фантазія) для фортепіано з оркестром № 4 і вокальний цикл «Сім пісень на вірші китайських поетів» оп. 71.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації не викликає сумнівів, адже застосований дисертантом методологічний апарат, завдання дослідження, і ґрунтовний фактологічний та аналітичний шари, наведені в роботі, базуються на великому теоретичному пласті, який включає наукові дослідження з питань музичного мистецтва ХХ ст., композиторських стилів і технік ХХ ст., життя і творчості О. Черепніна, його взаємозв'язків з японською і китайською культурами, китайської філософії і культури, китайської класичної поезії та літератури, традиційної музичної культури Китаю, музичного мистецтва Піднебесної ХХ ст., музичного діалогу Схід — Захід, національного стилю в мистецтві, специфіки творчої особистості, фортепіанного та оперного і вокального виконавства, життєтворчості представників родини композитора, творчості низки його найвідоміших учнів, музичної органології та етномузикології. Нарешті, вагомою складовою теоретичної бази роботи є власні музично-теоретичні та публіцистичні праці, оприлюднені бесіди та інтерв'ю з О. Черепніним, каталоги його творів.

Джерельну базу дослідження склали численні інформаційно-довідкові, антологічні та енциклопедичні видання.

Весь цей аналітичний і джерельний масив опрацьовувався і був перекладений дисертантом з англійської, французької, німецької та китайської мов.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що

дослідження Чень Хайюнь дійсно є першим в українському музикознавстві зверненням до постаті О. Черепніна і вдалим прикладом осягнення його місця в світовому музичному мистецтві ХХ ст.; висвітлення характеру репрезентації творчої особистості та мистецької діяльності О. Черепніна в світовому музикознавчому дискурсі; побудови системної історіографії світових досліджень у сфері черепнінознавства як окремого напрямку сучасної музикології; здійснення типологізації музикознавчих публікацій, присвячених творчій постаті, мистецькій діяльності та композиторській спадщині О. Черепніна; характеристики його музично-теоретичної концепції в контексті творчих пошуків композиторів першої половини ХХ ст. та обґрунтування специфіки музичної мови митця. Крім того, здобувачем чітко визначено основні напрями творчої діяльності О. Черепніна; здійснено періодизацію творчої діяльності композитора та охарактеризовано її основні етапи; узагальнено та систематизовано композиторську спадщину О. Черепніна, створено її жанрову типологію; детально висвітлено концертно-виконавську діяльність О. Черепніна як піаніста, насамперед як виконавця численних власних фортепіанних композицій, а також творів за участю фортепіано (камерно-інструментальна, вокальна сфери). Уперше в Україні охарактеризовано й музично-педагогічну діяльність О. Черепніна та визначено її основні етапи; висвітлено культурно-просвітницьку діяльність митця, а також вельми детально й переконливо розкрито характер творчого діалогу Олександра Черепніна з китайською культурою; охарактеризовано творчу діяльність О. Черепніна у Китаї та обґрунтовано її історичну роль у розвитку китайського музичного мистецтва ХХ ст. і, водночас, розкрито вплив китайської культури та мистецтва на композиторську творчість О. Черепніна. Зокрема, більш детально дисертантом розглянуті й проаналізовані особливості втілення образів китайської літератури та фольклору в Концерті (Фантазії) для фортепіано з оркестром № 4 ор. 78 та розкрито особливості композиторської інтерпретації китайської поезії у вокальному циклі О. Черепніна «Сім пісень на вірші китайських поетів» ор. 71. Дисертант також уперше в українському

музикознавстві презентує низку творчих портретів учнів і послідовників О. Черепніна — особистостей, які стали видатними музикантами: Філіпа Реймі, Енріке Альберто Аріаса, Гая Вюльнера, Глорії Коутс, Джона Дауні, Роберта Мучинські, Марти Брейден, Хе Лутіна та ін.

Практичне значення дослідження є дуже вагомим, адже різні його аспекти можна використовувати в багатьох музично-історичних і музично-теоретичних навчальних дисциплінах вищої школи як в Україні, так і в Китаї, зокрема зокрема, в курсах «Історія світової музики», «Музика ХХ ст.», «Історія і теорія музики ХХ ст.», «Сучасні композиторські технології», «Еволюція музичних стилів», «Історія та теорія музичного виконавства», «Проблеми виконавського музикознавства», «Історія та теорія фортепіанного мистецтва», «Історія китайського музичного мистецтва», «Музична інтерпретація», «Філософія музики», «Музична естетика», «Композиторські школи ХХ ст.», «Історія та теорія сучасної музики», «Проблеми сучасної музикології», «Орієнталістика», «Музична культура позаєвропейських цивілізацій», «Аналіз музичних творів» та інших подібних, зокрема пов'язаних із проблемою культурного діалогу між Заходом і Сходом.

Повнота викладеного матеріалу дисертації в наукових публікаціях.

Усі основні положення дослідження висвітлені в 10 публікаціях: 4 — у статтях у наукових фахових періодичних виданнях, затверджених МОН України (Категорія Б), з яких 3 — одноосібні і 1 — у співавторстві з науковим керівником (особистий внесок дисертанта складає 50 відсотків) та в 6 тезах доповідей у збірниках матеріалів міжнародних (4) і всеукраїнських (2) наукових конференцій.

Структура та зміст дисертації повністю відповідають поставленим завданням: дисертація складається зі вступу, трьох розділів (у кожному по три підрозділи, у підрозділі 2.3 ще й 3 підпункти), висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (усього 375 позицій, з яких 111 публікацій — українською, 65 — китайською, решта (199) — англійською, німецькою та французькою мовами) і додатків. Змістовне наповнення кожної із

цих складових присвячене послідовному розкриттю положень, задекларованих у завданнях.

У *Вступі* пропонується обґрунтування актуальності теми, формулюються мета і основні завдання, визначаються об'єкт і предмет, матеріал, методологія, характеризуються теоретична і джерельна бази дослідження, його наукова новизна, а також наукове й практичне значення результатів, отриманих дисертантом.

Перший розділ «Творча діяльність Олександра Черепніна як об'єкт музикознавчого дослідження» присвячений висвітленню постаті митця і його мистецької діяльності, що віддзеркалено у світовій музичній думці (підрозділ 1.1), його музично-теоретичної концепції (підрозділ 1.2) та визначенню періодизації його творчої діяльності відмінної від визначеної самим композитором у його автобіографічних дописах (підрозділ 1.3).

У цьому розділі найбільш аналітичним, на нашу думку, є підрозділ 1.2, в якому ретельно й глибоко аналізується і пояснюється композиторська система О. Черепніна, зокрема винайдена ним дев'ятизвукова гама, і відповідна нетерцова побудова акордів, що широко застосовувалася митцем і склала основу його композиторської техніки, а також творче переосмислення ним можливостей письма в пентатонових ладах.

У *другому розділі* «Основні напрями творчої діяльності Олександра Черепніна: загальна характеристика» надається характеристика і жанрова типологія його композиторської спадщини (підрозділ 2.1), його концертно-виконавської (підрозділ 2.2) і педагогічної, зокрема в Шанхайській консерваторії та в Університеті Де Поля діяльності митця (підрозділ 2.3, підпункти 2.3.1 і 2.3.2), а також надаються стислі творчі портрети низки його найвідоміших учнів і послідовників (підрозділ 2.3, підпункт 2.3.3), котрі яскраво підтверджують значимість Черепніна як вихователя плеяди потужних митців різних національностей, частина з яких закінчила чи закінчує творчий шлях вже на початку XXI ст.

Третій розділ дослідження «Олександр Черепнін у творчому діалозі з

китайською культурою» висвітлює роль різних видів його діяльності як у період його перебування в Китаї, так і в наступні десятиліття: виконавської — як талановитого піаніста, насамперед презентанта власної музики, композиторської — як автора численних опусів, в яких творчо використовується китайська тематика — від принципів музичного мислення до звернення до китайських поетичних і літературних першоджерел (авторські твори і фольклор), нарешті організаційної та популяризаторської — як організатора нотного видання, в якому друкувалися виключно твори китайських і японських авторів, та ініціатора і голову журі конкурсу китайських і японських композиторів, метою якого було стимулювання митців цих країн, професійно озброєних класичними західними і сучасними композиційними техніками, створювати яскраво визначені національно акцентовані твори (підрозділ 3.1). У цьому ж розділі надається детальний музикознавчий аналіз втілення образів китайської літератури і поезії в двох показових для Черепніна творах: Четвертому концерті (Фантазії) № 4 (підрозділ 3.2) і у вокальному циклі «Сім пісень на вірші китайських поетів» ор. 71 (підрозділ 3.3).

Слід відзначити, що здобувач принаймні тричі в тексті в різних його розділах акцентує увагу на намаганні О. Черепніна ще в середині 1930-х років прищепити китайським і японським музикантам, насамперед композиторам, які чи то вчилися в нього, чи перебували під впливом його як особистості, відчуття самоцінності саме їх національних традицій. На с. 66 дисертації Чень Хайюнь наголошує: «Композитором зроблено надзвичайно багато для становлення професійного музичного мистецтва Китаю – сприяння укріпленню національної самосвідомості й стильової самобутності його кращих представників, а відтак – створення певного імунітету проти потужного європейського впливу». На с. 137 автор дослідження ще раз звертається до цієї своєї думки, стверджуючи, що Черепніна «...переповнював подив через те, що величезні багатства національного музичного мистецтва Китаю майже ігнорувалися молодими китайськими митцями, які принципово намагалися спиратись у творчості суто

на європейські форми та традиції». Нарешті, на с. 140 дисертант цитує висловлювання самого Черепніна про те, що він «...чимало попрацював для освіти молодих піаністів та композиторів у Японії та Китаї, написав фортепіанну школу на основі пентатонічної гами та вчив китайців залишатися китайцями, а японців – японцями».

Висновки до роботи підкреслюють концептуалізацію розмаїття творчої та музично-організаційної діяльності Олександра Черепніна, зокрема організованого самим композитором Черепнінського товариства, діяльність якого під керівництвом самого засновника, потім його дружини і членів його родини червоною ниткою простежується автором на сторінках дослідження, а також окреслюють перспективні напрямки подальших досліджень, що, як зазначає Чень Хайюнь, «можуть бути присвячені музикознавчому осмисленню світоглядних, художньо-естетичних та етичних засад творчої діяльності Олександра Черепніна, розкриттю різноманітних аспектів його композиторської та виконавської творчості, детальному аналізу його численних творів композитора, визначенню їх жанрової стилістики та мовно-композиційних ознак, глибокому осягненню музично-теоретичного та публіцистичного доробку Черепніна, конкретизації його особистісного внеску до практичного здійснення культурного діалогу між Заходом і Сходом, висвітленню педагогічної діяльності О. Черепніна в Європі (Франції, Австрії, Великій Британії тощо), а також визначення шляхів і форм втілення творчих принципів митця його учнями і послідовниками» (с. 183).

Додатки до роботи, окрім необхідного списку публікацій автора за темою дисертації (додаток А), містять також фотоматеріали, що стосуються життя і творчості Олександра Черепніна (додаток Б), ілюстрації з конкретними прикладами з творчості композитора його дев'ятизвучової гами, її можливих варіантів та похідних від неї акордів, (додаток В) а також англійський та український варіанти текстів циклу «Сім пісень на вірші китайських поетів» ор. 71 (додаток Г). На кожен приклад із додатків є відповідні посилання в основному тексті дисертації.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Звіт перевірки тексту тексту дисертації на унікальність за допомогою системи StrikePlagiarism засвідчив відсутність плагиату, що підтверджується і безпосереднім вивченням ґрунтовного дослідження Чень Хайюнь.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Безумовно високо оцінюючи надане до захисту дисертаційне дослідження Чень Хайюнь, маю до дисертанта питання і зауваження, проте це зауваження аж ніяк не знижують загального приємного враження від змістовного наповнення роботи.


1. Питання стосується згаданого в роботі серед інших творів Олександра Черепніна балету «Мандрівний студент, який вигнав диявола». Звідки з'явилася така назва твору?

2. Зауваження стосується виключно нечисленних друкарських помилок, котрі, як правило практично завжди тією чи іншою мірою трапляються в таких об'ємних працях. Зокрема, на с. 24 дослідження немає закінчення одного з речень.

Загальний висновок. Таки чином, вважаю, що дисертація Чень Хайюнь «Творча діяльність О. Черепніна в контексті світового музичного мистецтва ХХ ст.» є самостійним, значимим для української і китайської музикознавчої думки і завершеним науковим дослідженням, що відповідає вимогам, викладеним у пп. 6, 7, 8, 9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор, Чень Хайюнь, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 — Музичне мистецтво.

Рецензент,
доктор мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри теорії та історії музики
Харківської державної академії культури




Василь ЩЕПАКІН

архіву